

Alicja Beata Putek

Biblioteka im. Emilii i Eustachego Wróblewskich w Wilnie

Nie można mówić na temat dziejów Biblioteki Wróblewskich nie wspominając nic o Wilnie, mieście w którym działała. Miało ono bowiem niewątpliwy wpływ na powstanie i charakter Biblioteki, zwłaszcza jego tradycje kulturowe. Wilno było jednym z najważniejszych ośrodków handlu, nauki i sztuki wschodniej części Polski. Świadczą o tym między innymi wspaniałe zabytki architektury, zarówno sakralnej, jak i świeckiej, powstanie Uniwersytetu, ożywiony ruch wydawniczy. Zamieszkiwała je ludność różnych narodowości (Polacy, Litwini, Żydzi, Białorusini, Rosjanie) o odmiennych wierzeniach, tradycjach, stąd specyficzny charakter życia kulturalnego, które łączyło w sobie elementy wschodu i zachodu¹.

Dla prześledzenia dziejów Biblioteki Wróblewskich w Wilnie, określenia jej roli i miejsca w dziejach miasta i nie tylko, ważna jest kwestia stanu wileńskiego bibliotekarstwa z okresu działania Biblioteki. Polska została podzielona na siedem okręgów bibliotecznych: warszawski, wileński, krakowski, pomorski, poznański, lwowski i śląski². Okręg wileński należał do bardzo aktywnych. Świadczy o tym zorganizowanie w 1932 r. III Zjazdu Związku Bibliotekarzy Polskich. W Wilnie działało kilkanaście bibliotek, niektóre z nich znane były w całym kraju, miały bogatą historię. Biorąc pod uwagę zawartość treściową księgozbiorów tych bibliotek oraz ich czytelników można je podzielić na trzy grupy: 1) naukowe o charakterze ogólnym, 2) naukowe specjalne, 3) oświatowe. W grupie pierwszej należy przede wszystkim wymienić Uniwersytecką Bibliotekę Publiczną. Do grupy drugiej należy zaliczyć następujące biblioteki: Synodu Ewangelicko-Reformowanego, Seminarium Duchownego Rzymsko-Katolickiego, Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, Ar-

¹ *Wielka Encyklopedia PWN*, Warszawa 1962, t. 12, s. 329–331.

² Z. Sławiński, *Polskie biblioteki w okresie międzywojennym*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1978, s. 229–269.

chiwum Państwowego, Pedagogiczną Kuratorium Wileńskiego Okręgu Szkolnego. W ostatniej grupie najbardziej znana była biblioteka T. Zana³.

Biblioteka w latach 1900–1912

Tadeusz Wróblewski, założyciel Biblioteki imienia Emilii i Eustache-go Wróblewskich, urodził się 8 XI 1858 r. w Wilnie, zmarł 3 VII 1925 r. Matką jego była Emilia Beniowska, ojcem zaś Eustachy – znany lekarz. Przyszły twórca Biblioteki wzrastał w atmosferze szacunku dla pracy oraz przesyconej rodzinnymi tradycjami historycznymi i powstańczymi, dziadkiem jego bowiem był Bartłomiej Beniowski – major wojsk polskich w 1831 r., stryjem zaś Walery Wróblewski – jeden z wodzów Komuny Paryskiej. Gimnazjum ukończył ze złotym medalem w 1877 r., następnie rozpoczął studia medyczne w Petersburgu, w tamtejszej Akademii Medyko-Chirurgicznej. W roku 1880 przeniósł się na Uniwersytet Warszawski, na którym kontynuował studia medyczne. W okresie tym związał się z konspiracyjnym ruchem o charakterze socjalistycznym, co spowodowało jego aresztowanie w lutym 1880 r. Uwięziony został w Cytadeli, następnie zesłany na Syberię. Z zesłania powrócił w 1883 roku do Petersburga, gdzie przygotowywał się do egzaminu z prawa, który zdał jako ekstern w 1886 r. na Wydziale Prawa Uniwersytetu Petersburskiego. Pracę zawodową rozpoczął w Petersburgu jako pomocnik W. Spasowicza. Po śmierci ojca, w 1891 r., osiadł na stałe jako adwokat w Wilnie⁴.

Tadeusz Wróblewski był wspaniałym mówcą, o czym świadczą między innymi zamieszczone na ten temat wypowiedzi, np. w „Świecie” z 1906 r. Zasłynął przede wszystkim jako obrońca więźniów politycznych. Rozgłos przyniósł mu proces, w którym podjął się obrony kapitana Schmita⁵. Jako znany i wzięty adwokat doskonale zarabiał i był człowiekiem majątnym. Swoje zasoby finansowe wykorzystywał przede wszystkim na tworzenie Biblioteki. W jej dziejach można wyróżnić trzy główne okresy. Pierwszy to ten, w którym Wróblewski gromadził zbiory dla własnego użytku, z myślą jednak o możliwości ich udostępniania w przyszłości innym. Trwał ten okres od 1900 r. do 1912 r., czyli do momentu utworzenia specjalnej instytucji, której zadaniem było utrzymanie i udostępnianie księgozbioru dla szerokiej publiczności. Drugi od roku 1912, kiedy to Wróblewski przekazał swoje zbiory Towarzystwu Biblioteka im. Emilii i Eustache-go Wróblewskich. W okresie tym sam nią kierował i utrzymywał z własnych środków finansowych. Sytuacja ta trwała do jego śmierci. Trzeci okres był przełomowy w dziejach Biblioteki, a wiązało to się z tym, iż stała się ona instytucją państwową. Charakteryzował

³ A. Lysakowski, *Biblioteki w Wilnie*, [w:] *Wilno i ziemia wileńska*, Wilno 1937, s. 117–129.

⁴ H. Drege, *Śp. Tadeusz Wróblewski*, „Ateneum Wileńskie” 1925–1926, s. 436–438.

⁵ S. Burhardt, *Tadeusz Wróblewski*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa 1972, s. 991.

go wspaniały rozwój Biblioteki, która stała się w tym czasie siódmą pod względem wielkości tego typu placówką państwową w kraju.

T. Wróblewski odziedziczył po rodzicach księgozbiór, który stał się zalążkiem przyszłej Biblioteki. Trudno go dzisiaj określić, zwłaszcza pod względem ilościowym. Wiadomo jednak, że mieścił się w dwóch niewielkich szafach. Po ojcu była to prawdopodobnie literatura z zakresu medycyny, po matce pedagogiczna⁶. Od tego czasu poświęcał swym zbieraczym zamiłowaniom każdą wolną chwilę. Zamiłowania te, jak stwierdza H. Drege w swoim artykule pt. *Śp. Tadeusz Wróblewski* „pojmował bardzo szeroko”, był bowiem nie tylko kolekcjonerem, imponującym swą erudycją bibliografem,

lecz najpracowitszym i najsumienniejszym bibliotekarzem i kustoszem swych zbiorów, które w znacznej części sam porządkował, inwentaryzował i katalogował, zwłaszcza co cenniejsze działy jak: rzadkie i ulotne druki, rękopisy, ryciny, mapy, fotografie i muzealia, zawsze trzymając się raz obranej i opracowanej przez siebie metody⁸.

W 1908 r. Tadeusz Wróblewski ogłosił konkurs na exlibris Biblioteki, w którym nagrodę otrzymał A. Półtawski za miedzioryt przedstawiający herb Wróblewskiego Korwin ze stylizowanymi labrami⁹.

T. Wróblewski bezustannie wzbogacał księgozbiór, który pod względem treści był bardzo różnorodny, gdyż jego właściciel nie specjalizował się jako zbieracz w jednej dziedzinie. Chcąc stworzyć większą instytucję publiczną kupował różne kolekcje. I tak we wrześniu 1911 r. nabył od Jarosława Górskiego księgozbiór Józefa Bielińskiego, który liczył około 10 700 pozycji i posiadał własny inwentarz pisany przez Bielińskiego. Uzupełniony następnie przez Wróblewskiego księgozbiór odznaczał się dużą liczbą wilnianów i lithuaniców z epoki Uniwersytetu Wileńskiego, a także nieco starszych, poza tym zawierał dużo cennych poloników. Zbiór ten stanowił główny zrąb Biblioteki Wróblewskich¹⁰. Następną co do wielkości biblioteką, pozyskaną przez Wróblewskiego, była Biblioteka hr. Henryka Platera z Pustyni, która została nabyta przez niego w 1907 roku za 2,5 tys. rubli. Liczyła 6 tys. woluminów. Obejmowała zbiory Konstantego Ludwika i Kazimierza Platerów oraz ich potomków. Posiadała znaczną liczbę druków polskich i obcych z XVI wieku. Pod względem treściowym była bardzo różnorodna¹¹. Powyższe zbiory uzupełnione zostały biblioteką nabytą przez Tadeusza Wróblewskiego od Józefa Ciechanowskiego z Balina w grudniu 1909 r. za 1396 rubli, liczącą 2749 woluminów, wśród któ-

⁶ H. Drege, S. Rygiel, *Biblioteka im. Wróblewskich*, [w:] *Biblioteki Wileńskie*, Wilno 1932, s. 139.

⁷ H. Drege, op. cit., s. 436–448.

⁸ Ibidem, s. 438.

⁹ S. Burhardt, op. cit., s. 991.

¹⁰ H. Drege, S. Rygiel, op. cit., s. 140.

¹¹ E. Barwiński, *Biblioteka Publiczna im. Wróblewskich w Wilnie*, „Kwartalnik Historyczny” 1913, z. 1/2, s. 191.

rych były druki XVIII- i XIX-wieczne¹². Zbiory T. Wróblewskiego wzbogaciły także księgozbiory Iwana Jałagina, masona rosyjskiego, oraz Butrulinów, posiadające wiele pięknych egzemplarzy w bibliofilskich oprawach z ciekawymi exlibrisami i superexlibrisami.

W październiku 1911 roku T. Wróblewski za pośrednictwem Bielińskiego nabył w Warszawie za 365 rubli część cennych zbiorów Józefa Weysenhoffa, zawierających 100 tomów teatraliów polskich z początku XVIII i XIX wieku, cenne polonika (przeważnie z zakresu historii, 40 tomów), Napoleoniana 128 tomów, Almanach Gotajski z lat 1810–1826. Wcześniej, bo we wrześniu 1911 r., zakupił od prof. Józefa Rostafińskiego z Krakowa komplet wydawnictw Akademii Umiejętności za sumę 7 tys. koron¹³. W latach 1900–1911 Tadeusz Wróblewski nabył jeszcze szereg pomniejszych, lecz również cennych i godnych wspomnienia kolekcji. Są to księgozbiory historyka Edwarda Kołubaja, prof. Uniwersytetu Wileńskiego, Jana Wolfganga, dyr. Henryka Kurnatowskiego, Ignacego Buchowieckiego z Horodyszcza, Józefa Pawłowicza z Powirwicz na Żmudzi. Ponadto resztki rozproszonych bibliotek profesorów Uniwersytetu Wileńskiego: Aleksandra Zdanowicza, Waleriana Górskiego, hrabiów Eustachego i Tadeusza Tyszkiewiczów¹⁴. Tadeusz Wróblewski miał w swojej bibliotece bogaty zbiór materiałów nt. masonerii. Zawierał on między innymi księgozbiór W. Federowicza, w którym znajdował się komplet znaków łóż litewskich wszystkich siedmiu stopni włącznie do Kawalera Krzyża Różanego oraz Henryka Tautura z Mińska i hr. Wincentego Łosia. Ponadto w zbiorze tym znajdowało się wiele pamiątek po znanych masonach, takich jak: prałat Michał Dłuski, prof. Jan Wolfgang oraz Bartłomiej Beniowski. W zbiorach masońskich znalazło się nadto sporo różnych tłoków i odcisków pieczęci masońskich, rzadkie medale bite przez loże masońskie, puchar obrzędowy, rękopiśmienny projekt ustawy Łoży „Gorliwego Litwina”, pewna liczba obrazów, między innymi portrety: Jakuba Jasińskiego, Waleriana Wróblewskiego, Alojzego Żuławskiego i Wojciecha Bogusławskiego oraz terakotowe popiersia Jędrzeja Śniadeckiego i ks. Adama Czartoryskiego¹⁵.

Biblioteka w latach 1912–1925

Jak wcześniej wspomniano, Tadeusz Wróblewski, zakładając swoją Bibliotekę, myślał o przekazaniu jej w przyszłości społeczeństwu. W tym celu w 1912 r. założył Towarzystwo „Biblioteka imienia Emilii i Eustachego Wróblewskich”. Pierwszy pa-

¹² S. Burhardt, op. cit., s. 991.

¹³ H. Drege, S. Rygiel, op. cit., s. 141.

¹⁴ E. Barwiński, op. cit., s. 191.

¹⁵ E. Chwałewik, *Zbiory polskie, archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie. W porządku alfabetycznym według miejscowości ułożone*, Warszawa 1926, t. 2, s. 482.

ragraf statutu tego Towarzystwa przytoczony w „Bibliotekach Wileńskich”, głosił, iż „Towarzystwo to założone zostaje w celu urządzenia i utrzymania w mieście Wilnie księgozbioru, zbioru map, rycin i innych utworów drukarskich, jak też rękopisów, aktów dawnych, pieczęci itp. w celu korzyści ogólnej, naukowej i oświatowej”¹⁶. Pierwsze zebranie Towarzystwa, na którym wybrano Komitet nim zarządzający, odbyło się 5 I 1913 r. W skład Komitetu weszli: Tadeusz Wróblewski (prezes), Maksymilian Maliński (skarbnik), dr Adam Rymsza (sekretarz), Władysław Malinowski, Ignacy Paczewski, Marcin Strumiłło, Ksawery Zubowicz (członkowie)¹⁷. Towarzystwo składało się z ograniczonej liczby 99 członków rzeczywistych i nieograniczonej liczby członków dożywotnich wspierających Towarzystwo. 13 II 1913 r. Tadeusz Wróblewski przekazał swoją Bibliotekę na własność Towarzystwu, które w ten sposób objęło w posiadanie: 1) księgozbiór liczący około 65 tys. tomów dzieł, 3 tys. szytów, przeszło 1000 map oraz znaczny zbiór czasopism, pism ulotnych i katalogów; 2) archiwum obejmujące około 5 tys. rękopisów i przeszło 10 tys. akt, dokumentów, listów i autografów; 3) zbiory masońskich godeł, pieczęci i dokumentów archiwalnych; 4) zbiór obrazów i rzeźb liczący 100 sztuk, tyleż medali i medalionów, 5) prawo do placu przy zbiegu ulic Mostowej i Wileńskiej obok budującego się gmachu Towarzystwa Przyjaciół Nauk wraz z 40 tys. rubli w gotówce na rozpoczęcie budowy gmachu Biblioteki¹⁸. Po powstaniu Towarzystwa Biblioteka w roku 1913 uzyskiwała następujące depozyty: 1) Antoniego Waszkiewicza, liczący 1837 dzieł w 2667 tomach z zakresu historii, literatury polskiej i teologii, 2) Marii Herbut-Heybowiczówny, zawierający 101 dzieł w 295 tomach, w różnych językach, głównie prace z zakresu sztuki stosowanej, 3) prof. Zygmunta Jundziłła liczący 95 dokumentów (starych akt), dotyczących majątku Giestrucieszki, 4) Stanisława Marenicza obejmujący 1204 tomy dzieł oraz 527 rozmaitych druków¹⁹. Ogółem w roku 1913 Bibliotece Wróblewskich 45 osób ofiarowało: 54 dzieła własne, 3488 tomów książek, 812 druków ulotnych, 789 szytów, 63 mapy, 320 rozmaitych przedmiotów pamiątkowych, dokumentów itd. oraz 1000 rubli w gotówce. Tak duży napływ nowych nabytków spowodował, iż podjęto wzmożone prace nad ich opracowaniem. Ogółem skatalogowano 22 488 książek w 35 224 tomach, 499 polskich portretów sztychowych oraz 138 map, ponadto wydzielono 1685 tomów dubletów²⁰. Następne dane dotyczące depozytów, jakie Biblioteka uzyskała za pośrednictwem Towarzystwa, pochodzą z 1916 r. Biblioteka otrzymała wtedy następujące księgozbiory: Bronisława Wróblewskiego, liczący 142 dokumenty rodzinne, dra Aleksandra Wojnicza obejmujący 1946 dzieł, przede wszystkim medycznych, oraz zbiory literackie po Adamie Kasprowiczu składające się z 1313 tytułów, 31 rycin, 5 map, 27 fotografii, 45 rękopisów oraz 2 dyplomów. Ogółem Biblioteka Wróblewskich

¹⁶ H. Drege, S. Rygiel, op. cit., s. 136.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ E. Barwiński, op. cit., s. 190.

¹⁹ H. Drege, S. Rygiel, op. cit., s. 143.

²⁰ *Biblioteki, muzea, polonica w handlu*, „Kwartalnik Historyczny” 1914, z. 2, s. 306.

za pośrednictwem Towarzystwa w latach 1913–1917 otrzymała 9458 tytułów książek, 2710 druków ulotnych, 24 mapy, 623 ryciny, 679 fotografii, 8 znaków łóż masonskich, 1 order, 1 pierścionek, 29 exlibrisów, 10 asygnat, 5 monet, 16 medali. W 1919 roku Biblioteka otrzymała jeszcze jedną poważniejszą kolekcję jako zapis Ludwika Alberta Zeszota, który według protokołu z dnia 23 XI 1919 r. obejmował: małą drewnianą szkatułkę zawierającą medale, 3 kufry i 9 pak drewnianych z książkami, portret prałata Żylińskiego oraz kwotę 6950 rubli w papierach procentowych Rosyjskiego Banku Państwowego.

Najcenniejszą częścią każdej biblioteki jest jej dział rękopiśmienny oraz archiwum, tak też było i w Bibliotece Wróblewskich. Szczególną wartość posiadały mieszczące się w dziale rękopiśmiennym manuskrypty wszystkich autorów, którzy pisali w Wilnie w pierwszej połowie XIX wieku, komplety ocenzone rękopisów czasopism wileńskich z tego samego okresu, jak: „Wizerunki i Roztrząsania Naukowe”, „Dzieje Dobroczynności”, „Tygodnik Wileński”, „Dziennik Wileński”, cały rękopis „Wilna” i „Litwy” Kraszewskiego. W archiwum Biblioteki znajdowały się bardzo ciekawe dokumenty dotyczące klasztorów litewskich oraz możnowładców, między innymi kniazia Andrzeja Michajłowicza Jarosławskiego Krupskiego z lat jego władania Kienią w powiecie wileńskim i podskarbiego Antoniego Tyzenhauza.

Już w momencie założenia w 1912 r. Towarzystwa im. E.E. Wróblewskich, Tadeusz Wróblewski myślał o specjalnym lokalu dla swojej Biblioteki; w tym celu w 1913 r. zakupił plac przy ul. Lelewela, który w roku 1922 zamienił na inny przy ul. Słowackiego. Prawo własności przekazał Towarzystwu. Zanim jednak zakończył budowę Biblioteki, wybuchła I wojna światowa. Same zbiory dzięki gorliwej i umiejętnej opiece przywiązanego do nich twórcy nie ucierpiały, lecz nowy gmach wskutek utraconych w zawierusze wojennej przez Wróblewskiego funduszy nie został ukończony. Przyszłość Biblioteki stanęła pod znakiem zapytania²¹. Dlatego Tadeusz Wróblewski doprowadził do powstania nowej organizacji, patronującej jego Bibliotece, mianowicie Towarzystwa Pomocy Naukowej im. E.E. Wróblewskich. Zostało ono zatwierdzone 19 VIII 1922 r. Na jego czele stanął Komitet, którego skład za życia Wróblewskiego był następujący: prezes – prof. Marian Zdziechowski, wiceprezes – Tadeusz Wróblewski, skarbnik – sędzia Jan Piłsudski, sekretarz – mecenas Stanisław Sadkowski, członkowie: Ludwik Abramowicz, Zygmunt Jundziłł, prof. Stanisław Kościałkowski, prof. Jerzy Lande oraz Witold Słowiński. Statut Towarzystwa głosił, iż zostało ono założone w celu urządzenia i utrzymania w mieście Wilnie księgozbioru, który byłby pomocny naukowcom i uczniom wszelkich zakładów naukowych niezależnie od narodowości i wyznania. Towarzystwo to działało do wybuchu II wojny światowej i po śmierci Tadeusza Wróblewskiego sprawowało pieczę nad Biblioteką.

²¹ H. Drege, op. cit., s. 439.

Biblioteka w latach 1925–1939

W marcu 1924 r. dr Stefan Rygiel, dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie, rozpoczął z własnej inicjatywy rozmowy z Tadeuszem Wróblewskim w sprawie znalezienia formy przekazania jego zbiorów do użytku publicznego i zapewnienia im w tym celu odpowiednich funduszy oraz możliwości rozwoju. Początkową koncepcją było wieczyste zdeponowanie księgozbioru Wróblewskiego do Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej w Wilnie, z następującymi zastrzeżeniami właściciela: a) nienaruszalność zbiorów, b) organizacyjna autonomia Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej, c) reprezentacja Komitetu Towarzystwa Pomocy Naukowej im. Wróblewskich w organie zarządzającym Uniwersytecką Biblioteką Publiczną²². W wyniku rozmów, które przeprowadzono w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, okazało się, iż w danej chwili nie jest możliwa autonomia Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej, wobec czego przedstawiono Wróblewskiemu nową koncepcję. Zaproponowano mu przekazanie zbiorów na rzecz państwa, które utworzyć miało z nich nową placówkę naukową i kulturalną w Wilnie. Do propozycji tej Wróblewski ustosunkował się pozytywnie. Konkretyzacja projektu natrafiła jednak na przeszkodę, okazało się bowiem, iż obiekt przy ul. Słowackiego, budowany przez T. Wróblewskiego z przeznaczeniem na cele biblioteczne, mało się nadaje do pomieszczenia w nich zbiorów²³. Znaleziono inny odpowiadający temu celowi budynek, który Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego postanowiło kupić. Posunęło to sprawę przekazania zbiorów w sposób bardzo istotny. Zredagowano odpowiedni projekt umowy, który przewidywał: po pierwsze – zbiory T. Wróblewskiego zostaną przekazane jako depozyt bezterminowy, który w razie niespełnienia przez państwo warunków umowy może zostać wycofany, po drugie – ponoszenie przez państwo wszelkich wydatków związanych z utrzymaniem zbiorów, po trzecie – nienaruszalność i zakaz ich wywozu, po czwarte – udostępnianie tylko prezencyjne. Projekt ten, poparty przez naczelnika S. Dembego w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, spotkał się z aprobatą ministra Stanisława Grabskiego. Opinia Ministerstwa z 11 V 1925 r. zasadniczo utrzymała wszystkie punkty projektu, zastrzegając jedynie niehonorowanie przez Skarb Państwa funkcji dożywotniego kuratora Biblioteki, ewentualne prawo przeniesienia zbiorów do innego lokalu oraz czasowe ich wywiezienie z Wilna w celu ich zabezpieczenia przed zniszczeniem, np. w czasie wojny. Tymczasem 3 VII 1925 r. umiera Tadeusz Wróblewski. Jedyнным prawnym przedstawicielem Biblioteki od tej chwili staje się Komitet Towarzystwa Pomocy Naukowej im. E.E. Wróblewskich. Opowiada się za wcześniej opracowanym projektem umowy, która zostaje podpisana 1 II 1926 r., a więc w siedem miesięcy po zgonie Wróblewskiego. W imieniu Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego podpisał ją naczelnik

²² H. Drege, S. Rygiel, op. cit., s. 143.

²³ Ibidem, s. 144.

nik Stefan Demby, w imieniu Towarzystwa Pomocy Naukowej im. Wróblewskich członkowie Komitetu. Jednocześnie dekret Ministerstwa z tego dnia powierzył kierownictwo Biblioteki im. Wróblewskich oraz administrację nowego gmachu bibliotecznego ówczesnemu dyrektorowi Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej w Wilnie, Stefanowi Rygielowi²⁴.

Do dzisiejszego dnia nie jest rozstrzygnięta kwestia tego, czy Bibliotekę Wróblewskich należy zaliczyć do grupy bibliotek fundacyjnych, czy też nie. W *Encyklopedii wiedzy o książce* biblioteki fundacyjne zdefiniowano jako „typ bibliotek prywatnych oddanych do użytku publicznego, istniejących w oparciu o określone i wyodrębnione podstawy finansowe, zagwarantowane aktem fundacyjnym”. Działalność fundacji była kontrolowana przez władze państwowe. Zaliczono do nich między innymi Bibliotekę Wróblewskich²⁵. Jej założyciel, T. Wróblewski, gromadził swe zbiory z myślą utworzenia z nich biblioteki publicznej dla Wilna. Pierwszym krokiem w tym kierunku było założenie przez niego i zalegalizowanie Towarzystwa pod nazwą „Biblioteka im. Eustachego i Emilii Wróblewskich”, któremu przekazał księgozbiór i nałożył obowiązek opieki nad przyszłą fundacją. Zakupienie przez Wróblewskiego placów i budowa na jednym z nich gmachu przyszłej biblioteki wyczerpały jego fundusze. Towarzystwo działające od 1922 r. pod zmienioną nazwą „Towarzystwo Pomocy Naukowej im. Eustachego i Emilii Wróblewskich” rozpoczęło starania o utworzenie fundacji. Stał temu jednak na przeszkodzie brak majątku, który by zapewnił w przyszłości możliwość działania Bibliotece. Pomimo iż inne warunki (wola fundatora, cel użyteczny) zostały spełnione, fundacja nie mogła być powołana do życia z braku zabezpieczenia majątkowego, będącego podstawą materialną fundacji. Ostatecznie, już po śmierci Wróblewskiego, zbiory jego zostały przejęte przez państwo²⁶.

Biblioteka była instytucją państwową, do 1937 r. jedynym aktem prawnym (poza budżetem) potwierdzającym jej istnienie była wyżej wspomniana umowa podpisana przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Towarzystwo Pomocy Naukowej im. Wróblewskich w dniu 1 II 1926 r. Brak było natomiast statutu. W okresie tego prowizorium prawnego Biblioteka podlegała we wszystkim Wydziałowi Bibliotek, następnie Wydziałowi Nauki i Szkół Wyższych Departamentu IV Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Pieczę nad jej działalnością sprawował mianowany przez Ministerstwo kierownik, który był zobowiązany do składania corocznych sprawozdań o najważniejszych wydarzeniach w bibliotece i bieżących projektach Komitetowi Towarzystwa Pomocy Naukowej im. Wróblewskich, czuwającemu nad przestrzeganiem umowy depozytowej. Już pierwszy kierownik Biblioteki, dr Stefan Rygiel, dążył do tego, żeby otrzymała ona swój statut. W tym celu opracował jego projekt, który przedstawił w Ministerstwie 6 II 1931 r. Precyzował w nim charakter Biblioteki jako regionalnej,

²⁴ Ibidem

²⁵ *Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław 1971, s. 218.

²⁶ Ibidem.

publicznej, prezencyjnej, naukowej, specjalizującej się w zbieraniu materiałów dotyczących byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz państw i narodów ościennych tzw. Europy Wschodniej, to jest Rosji, Ukrainy, Białorusi, państw bałtyckich, Rumunii²⁷. Projekt ten, opiniowany przez Wydział Prawny Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, po wielu dyskusjach został ostatecznie zatwierdzony w 1937 r. Stwierdzał on, że biblioteka jest instytucją publiczną, dostępną wszystkim pragnącym korzystać z jej zbiorów dla celów naukowych, kształcących i zawodowych. Podlega bezpośrednio Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Jest instytucją mającą na celu gromadzenie, przechowywanie i udostępnianie wszelkich druków, rękopisów, map, rycin, muzealiów oraz archiwaliów, przede wszystkim dotyczących byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego, Wilna oraz państw Europy Wschodniej. Ponadto statut mówił także, iż biblioteka oprócz gromadzenia, przechowywania i udostępniania zbiorów, prowadzi na podstawie gromadzonych przez siebie materiałów naukowych badawcze prace biblioteczne, wyniki ich zaś ogłasza. Oprócz tego szerzy wiadomości z zakresu swoich zbiorów poprzez urządzenie wystaw i pokazów, współdziałał w przedsięwzięciach naukowych i popularnonaukowych pokrewnych instytucji w kraju i zagranicą²⁸.

W 1925 r. znaleziono w Wilnie za stosunkowo niską cenę 50 tys. dolarów reprezentacyjny gmach – pałac hr. Alfreda Tyszkiewicza, doskonale nadający się na cele biblioteczne. Na wniosek dyrektora S. Rygiela dokonano oględzin wspomnianego lokalu (zrobił to naczelnik S. Demby), a Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego ustosunkowało się przychylnie do zakupu tego gmachu. 14 III 1925 r. pałac potyszkiewiczowski stał się własnością Ministerstwa. Znajdował się on w opłakanym stanie. Dopiero uzyskanie w budżecie państwowym na rok 1927/1928 sum budowlanych w wysokości 100 tys. zł pozwoliło na rozpoczęcie planowej przebudowy gmachu. Zakończenie robót miało miejsce w 1931 r. W grudniu tegoż roku gmach został przekazany bibliotece²⁹. Przebudowa gmachu została przeprowadzona według planu inż. Stanisława Miecznikowskiego. Kierował nią sam autor projektu³⁰. Rozkład biblioteki był następujący: w lewym skrzydle parteru znajdowało się: muzeum wileńskie, masonskie i sala poświęcona pamięci fundatora oraz mieszkanie dyrektora. W prawym skrzydle zbiory specjalne, jak: rękopisy, ryciny, stare druki i mapy oraz dyrekcja z kancelarią. Półpiętro obejmowało galerie sal parterowych, mieszczących między innymi księgozbiór tyszkiewiczowski oraz dział książkowy, Wilniana-Lituhanica oraz pracownie specjalne (przez pewien okres były tam prowizoryczne magazyny). Pierwsze piętro zajmowały wielkie czytelnie książek i czasopism oraz odnośne działy katalogowe i sala katalogowa. Półpiętro pierwszego piętra obejmowało galerie niektórych sal pierwszego piętra oraz odizolowane mieszkania z oddzielnymi klatkami schodowymi. Magazyny zaopatrzone były w że-

²⁷ H. Drege, S. Rygiel, op. cit., s. 155.

²⁸ *Statut Państwowej Biblioteki im. E.E. Wróblewskich w Wilnie*, „Przegląd Biblioteczny” 1938, s. 58–60.

²⁹ H. Drege, S. Rygiel, op. cit., s. 146–147.

³⁰ *Z życia bibliotek*, „Przegląd Biblioteczny” 1928, s. 330.

luzne regały polskiego systemu Hazet, zakupione i zmontowane w 1930 r. z rzeczowego budżetu biblioteki kosztem 80 tys. złotych. Oprócz tego w bibliotece zainstalowano takie urządzenia techniczne, jak: winda, poczta pneumatyczna, elektryczna sygnalizacja przeciwpożarowa, telefony wewnętrzne. Było to możliwe dzięki kwocie 300 tys. zł, którą Biblioteka uzyskała w 1929 r. od Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na te między innymi cele³¹. Wszystkie pomieszczenia starano się urządzić funkcjonalnie i estetycznie. Świadczy o tym między innymi fakt, że zwrócono się do inż. Bogusława Świecińskiego z prośbą o zaprojektowanie specjalnie dla Biblioteki Wróblewskich mebli do czytelnicy książek i czasopism, urządzonej w dawnej sali balowej, meble te wykonano z drewna jesionowego³².

Do 1 II 1926 r. czyli do momentu przekazania biblioteki państwu na jej działalnośćłożył Tadeusz Wróblewski oraz Towarzystwo Pomocy Naukowej im. Wróblewskich. Sytuacja ta zmieniła się w momencie, kiedy biblioteka stała się instytucją państwową, zwłaszcza, że zmarły w lipcu 1925 r. T. Wróblewski nie pozostawił żadnych funduszy przeznaczonych na jej działalność i rozwój. Od tej chwili obowiązek finansowania biblioteki spadł na Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Było to przewidziane w umowie depozytowej podpisanej w lutym 1926 r. między wspomnianym ministerstwem a Komitetem Towarzystwa Pomocy Naukowej im. Wróblewskich, który od tej chwili czuwał nad jej przestrzeganiem³³.

W latach 1926–1927 biblioteka pokrywała całkowicie swoje wydatki z subsydiów asygnowanych przez Ministerstwo z funduszy przeznaczonych dla bibliotek państwowych. Dopiero w roku 1928 uzyskała własny budżet, dzięki któremu zaczęła samodzielnie finansować swoją działalność³⁴. Jego wysokość w latach 1928–1930 przedstawiała się następująco: w 1928 – 35.821 zł, w 1929 – 115.822 zł, w 1930 – 127.404 zł. Dane zostały zaczerpnięte z „Przeglądu Bibliotecznego” z 1929 i 1930 roku³⁵. Dane dotyczące budżetu biblioteki są zróżnicowane. I tak, w pracy H. Drege i S. Rygiela zamieszczonej w „Bibliotekach Wileńskich” wysokość kwot wydatkowanych przez bibliotekę w latach 1926–1931 przedstawia się następująco: w 1926 – 13.126 zł 83 gr, 1927 – 11.039 zł 32 gr, 1928 – 10.333 zł 36 gr, 1929 – 25.653 zł 47 gr, 1930 – 100.218 zł 31 gr, 1931 – 31.910 zł 36 gr. Z ogółu przedstawionych kwot około 65% przypadło na wydatki rzeczowo-administracyjne (łącznie z przeprowadzką), 31% na personalne pozaetatowe, 4% naukowe (zakup książek, czasopism)³⁶. Taki podział pieniędzy w budżecie biblioteki nie wróżył jej pomyślnego rozwoju, dlatego został znowelizowany w następnych latach. Wytlumaczeniem tego stanu rzeczy może być wysokie obciążenie biblioteki kosztami remontu lokalu w la-

³¹ H. Drege, S. Rygiel, op. cit., s. 147–148.

³² Ibidem.

³³ H. Drege, op. cit., s. 441.

³⁴ H. Drege, S. Rygiel, op. cit., s. 148.

³⁵ *Z życia bibliotek*, „Przegląd Biblioteczny” 1929, s. 68; 1930, s. 136.

³⁶ H. Drege, S. Rygiel, op. cit., s. 154.

tach 1922–1933. Spraw finansowych nie miała biblioteka uregulowanych żadnym przepisem do roku 1937, czyli do chwili ogłoszenia jej Statutu.

Tadeusz Wróblewski osobiście zajmował się swoimi zbiorami, nie zatrudniał żadnego bibliotekarza. Gromadzenie i opracowanie tak wielkiego księgozbioru wymagało ogromnego nakładu sił i pracy. Zdawali sobie z tego sprawę bibliotekarze stykający się z Wróblewskim i znający jego zbiory, dlatego też wyrażali swoje uznanie i podziw dla twórcy biblioteki między innymi w publikacjach mu poświęconych, czy też pomagając mu w porządkowaniu księgozbioru według jego własnej koncepcji. Do osób, które mu pomagały należała Teresa Zakrzewska. Była kierownikiem Biblioteki Miejskiej nr 1³⁷. Wkład jej pracy w uporządkowanie i opracowanie zbiorów musiał być ogromny, zwłaszcza w ostatnich latach życia Wróblewskiego, skoro rocznicę jej śmierci Towarzystwo Pomocy Naukowej im. E.E. Wróblewskich uczciło specjalnym posiedzeniem³⁸. Biblioteką od chwili przekazania jej państwu zarządzali mianowani przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego kierownicy. W latach 1926–1939 było ich trzech. Pierwszy z nich to dr Stefan Rygiel. Będąc dyrektorem Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie zainteresował się zbiorami Tadeusza Wróblewskiego. Dzięki jego staraniom zostały przejęte przez państwo, ściślej przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, które uznało go za osobę najbardziej kompetentną na stanowisko kierownika Biblioteki Wróblewskich i powierzyło mu tę funkcję z dniem 1 II 1926 r. Pełnił ją do 9 V 1932 r. Drugim kierownikiem Biblioteki Wróblewskich był prof. Erwin Koschmider – wieloletni pracownik Uniwersytetu im. Stefana Batorego w Wilnie. Biblioteką kierował od 10 V 1932 do 1 XI 1934 r.³⁹ Dzięki jego staraniom uzyskano zasiłek, który umożliwił umeblowanie i stworzenie księgozbioru podręcznego czytelnicy głównej. Oprócz tego założył dział dezyderatów⁴⁰. Trzecim i zarazem ostatnim kierownikiem Biblioteki Wróblewskich był Stefan Burhardt. Funkcję tę pełnił od 1 XI 1934 r. do wybuchu drugiej wojny światowej. Za jego kadencji zaczęto prowadzić bibliografię regionalną dotyczącą terenów byłego Księstwa Litewskiego, sporządzono specjalną mapę obszarów, którymi się interesowała Biblioteka oraz odpowiedni katalog przedmiotowy. Wśród dokumentów dotyczących Biblioteki im. Wróblewskich zachowało się zdjęcie jej pracowników. Pochodziło ono, jak informuje umieszczona na jego odwrocie data, z 11 I 1929 r. Zdjęcie to przedstawia grupę 23 osób, w których znaleźli się: Helena Matejkówna, Maria Pawłowska, Helena Drege, Stefan Rygiel, Adam Łysakowski, Teresa Obrubańska, Irena Fiłonowa, L. Lisowski, Włodzimierz Piotrowicz, Stanisław Gliński, Anastazja Sobotkowska-Bruchowiecka, Maria Popowska, Filomena Jurewiczówna, Stanisława Sadkowska, Wanda Siedlecka, Romana Stefanowska, Stefan Wiśniewski, Michał Ambroz, Helena Hleb-Koszańska, Stefan Burhardt, Maria Kotowiczówna, Jan Kosonoga. Nazwi-

³⁷ H. Drege, S. Rygiel, op. cit., s. 137–138.

³⁸ Ibidem.

³⁹ *Wiadomości urzędowe*, „Przegląd Biblioteczny” 1935, s. 39.

⁴⁰ *Do obywateli, którym droga jest przeszłość byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego*, ibidem.

ska wyżej wymienionych osób udało się ustalić dzięki dołączonej do zdjęcia liście, sporządzonej przez Helenę Drege⁴¹.

Tadeusz Wróblewski, gromadząc swój księgozbiór, myślał o tym, żeby stworzyć z niego bibliotekę o charakterze ogólnonaukowym. Stąd zbierał książki i czasopisma z różnych dziedzin wiedzy. Tak też było po jego śmierci, kiedy zbiory przekazano państwu⁴². Ten ogólnonaukowy charakter, będący podstawową cechą Biblioteki Wróblewskich, potwierdza fakt, iż w jej księgozbiorze nie dominowała literatura z żadnej konkretnej dyscypliny naukowej.

Źródła nabycia były bardzo różnorodne. Podstawę stanowił egzemplarz obowiązkowy, przydzielony Bibliotece na mocy zarządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 15 XII 1931 r., a obowiązujący od 1 I 1932 r. Egzemplarz ten dotyczył druków ukazujących się na obszarze czterech województw północno-wschodnich⁴³. Innym źródłem nabycia był zakup. W latach 1926–1929 z powodu braku funduszy ta forma gromadzenia zbiorów właściwie nie funkcjonowała. Biblioteka dużą część księgozbioru uzyskiwała w postaci darów. Była to odpowiedź społeczeństwa na apele kierowane do niego ze strony biblioteki. Tego typu odezwę wystosował między innymi w dniu jej otwarcia, to jest 22 VI 1935 r. ówczesny kierownik S. Burhardt. Na szczególną uwagę zasługuje dar rodziny Römerów.

Dzięki inicjatywie Ludwika Abramowicza powstało w Bibliotece Wróblewskich Muzeum Ikonograficzne Wilna. Eksponaty, które się w nim znajdowały, pochodziły przede wszystkim z darów, w tym samego inicjatora całego przedsięwzięcia. Muzeum mieściło się w pięciu salach. Jedną z nich przeznaczono na pamiątki po fundatorze, w drugiej ulokowano zbiory masońskie, w trzech następnych znajdowały się głównie dary L. Abramowicza. Muzeum cieszyło się dużą popularnością. W roku 1937 odwiedzało je około 60 osób dziennie. Wystawiano wtedy 340 obiektów, w tym 83 obrazy olejne, akwarele, pastele i rysunki, 44 sztychy, 135 litografii, 20 światłodruków, 21 fotografii, 23 albumy, 14 rzeźb. Ze zbiorów Muzeum na szczególną uwagę zasługują obrazy: portret pastelowy Jana Śniadeckiego pędzla Rustena, Ignacego Szydłowskiego – pastel Edwarda Römera oraz portret olejny prof. Jana Wolfganga nieznanego autora⁴⁴. Do grona ofiarodawców należał także marszałek Józef Piłsudski, który podarował Bibliotece kilka tek do działu rycin ze swego zbioru ikonograficznego⁴⁵. Znaczna część zbiorów Biblioteki pochodziła z depozytów, z których na szczególną uwagę zasługuje księgozbiór Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej. Biblioteka uzyskała go na mocy umowy podpisanej z In-

⁴¹ Biblioteka Narodowa, rkps sygn. 7705. Protokół 2-ego posiedzenia Komisji Bibliotecznej, załączono regulamin 1938, K 1 – 25, stan zbiorów Biblioteki za lata 1934–1937, K 26, fotografie Biblioteki i pracowników, K 27–40.

⁴² H. Drege, op. cit., s. 440.

⁴³ H. Drege, S. Rygiel, op. cit., s. 151.

⁴⁴ A. Łysakowski, op. cit., s. 120–121.

⁴⁵ *Biblioteka Państwowa im. Wróblewskich w Wilnie*, „Kwartalnik Historyczny” 1936, s. 816.

stytutem w dniu 14 VI 1933 r. zatwierdzonej następnie przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 13 VII 1933 r. Depozyt przejmowany był przez Bibliotekę stopniowo w latach 1933–1934. Zawierał księgozbiór oraz pewną ilość zbiorów kartograficznych. Na koniec 1936 roku liczył 6276 książek w 7273 tomach, 452 wydawnictw ciągłych, w 1552 tomach, 669 czasopism w 1769 tomach, ogółem 73 397 dzieł w 10 594 tomach oraz 13 atlasów i 85 map⁴⁶.

Przejęta przez państwo Biblioteka T. Wróblewskiego posiadała następujące katalogi: alfabetyczny dla wszelkiego typu druków, rękopisów, rycin i fotografii. Było to zasługą samego Wróblewskiego, który dbał o to, żeby zbiory jego były na bieżąco opracowywane, według ustalonej przez niego metody. W następnych latach działalność tę szczęśliwie kontynuowano. Świadczy o tym fakt skatalogowania księgozbioru według nowej wówczas instrukcji katalogowej Józefa Grycza⁴⁷. W ten sposób Biblioteka miała opracowane następujące katalogi: główny książek, lithuaniców, czasopism i wydawnictw ciągłych, wreszcie katalog topograficzny rozszerzony z terenu czterech województw północno-wschodnich (wileńskie, nowogrodzkie, białostockie i poleskie) na cały obszar byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego (w granicach sprzed pokoju Andruszewskiego), Kurlandii i Inflant, obejmujący cały okres działalności drukarskiej. W katalogu tym karty uszeregowane były alfabetycznie według miejsca druku, w obrębie jednego miasta według lat, w obrębie roku – w porządku alfabetycznym⁴⁸.

Biblioteka oprócz gromadzenia, przechowywania i udostępniania wszelkich druków, rękopisów, map, rycin, muzealiów oraz archiwaliów prowadziła także, jak wspomina statut, inne formy działalności. Należy do nich zaliczyć udział w różnych przedsięwzięciach wydawniczych. Ustalono, że Biblioteka Wróblewskich uczestniczyła w wydaniu pracy zbiorowej *Biblioteki Wileńskie* pod red. A. Łysakowskiego oraz *Wilno kolebką drukarstwa łotewskiego* pod red. K. Świerkowskiego⁴⁹. W roku 1937 z inicjatywy biblioteki wydrukowano odezwę *Do obywateli, którym droga jest przeszłość byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Zwrócono się w niej z prośbą do ludności o dostarczanie Bibliotece Wróblewskich wszelkich druków i pamiątek związanych z Litwą⁵⁰. Biblioteka uczestniczyła także w różnego rodzaju wystawach. Dużym jej sukcesem było zaproszenie do udziału w Międzynarodowej Wystawie Bibliotek i Urzędzeń Bibliotecznych w Rzymie w 1929 r., gdzie przedstawiła bardzo interesujące projekty różnych rozwiązań technicznych⁵¹. Brała także udział w lutym 1927 r. w Wystawie Bibliotek Wileńskich, zorganizowanej przez Wileńskie Koło Bibliotekarzy Polskich z inicjatywy S. Rygiela. Wystawiła wtedy wiele cennych eksponatów na czele z rękopisem *Wilna* J.I. Kraszewskiego oraz projektami bi-

⁴⁶ *Rocznik Statystyczny Wilna*, 1936. Wilno 1938, s. 139.

⁴⁷ S. Burhardt, op. cit., s. 180.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ H. Drege, S. Burhardt, op. cit., s. 1 nlb.

⁵¹ *Z życia bibliotek*, „Przegląd Biblioteczny” 1929, s. 570.

bliotecznymi C. Przybylskiego. W sierpniu tego samego roku uczestniczyła w Wystawie Ostrobramskiej⁵².

Biblioteka prowadziła także działalność naukową. Od 1 I 1932 r. sporządzała, na mocy rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 15 XII 1931 r., bibliografię regionalną dla okręgu wileńskiego⁵³.

Biblioteka Wróblewskich w wyniku działań wojennych we wrześniu w 1939 r. na szczęście zbytnio nie ucierpiała. Jednak władze radzieckie w październiku podjęły decyzję, aby najcenniejsze zbiory, eksponaty, to znaczy zbiór masonerii i lithuaniców wywieźć w głąb Związku Radzieckiego (do dzisiaj nie wiadomo, dokładnie dokąd, przypuszcza się, że do Moskwy)⁵⁴. O wywożeniu zbiorów Wróblewskiego wiadomo z relacji znanego litewskiego pisarza i dyplomaty Ignasa Szeinius, który przybył do Wilna samochodem 29 X 1939 r. jako przedstawiciel Litewskiego Czerwonego Krzyża. Swą relację, po szwedzku, opublikował w 1940 r. w Sztokholmie, w 1953 wydano ją w Nowym Jorku w języku litewskim⁵⁵.

Z pozostałej w Wilnie części utworzono bibliotekę dla powstałej w styczniu 1941 roku Akademii Nauk Litewskiej SSR. Księgozbiorowi jej, oprócz Biblioteki Wróblewskich, dało początek także sześć innych bibliotek wileńskich organizacji kulturalno-oświatowych. Niestety nie wiemy, jakie to były instytucje.

Biblioteka Wróblewskich odegrała ogromną rolę w dziejach wileńskiego bibliotekarstwa. Była ona drugą pod względem wielkości po Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego biblioteką regionu Wileńszczyzny, siódmą gdy idzie o państwowe w kraju. Należała do grupy bibliotek naukowych o charakterze ogólnym, pełniąc równocześnie funkcję biblioteki regionalnej. Stała się jednym z głównych ośrodków życia naukowego Wilna. Organizowała lub uczestniczyła w różnego rodzaju wystawach i pokazach. Zgromadziła wiele cennych nabytków piśmiennictwa narodowego, zwłaszcza ze wschodnich terenów, chroniąc je od rozproszenia bądź zniszczenia. Stworzyła wspaniałą warsztat pracy dla badaczy ojczystej historii, zwłaszcza Litwy, dokumentowała jej ścisłe związki z Polską. Jej zadania nie ograniczały się tylko do gromadzenia, opracowywania i udostępniania zbiorów, ale uwzględniały także prowadzenie na podstawie zgromadzonych materiałów prac bibliologicznych, uczestniczenie w różnych przedsięwzięciach wydawniczych, propagowanie zbiorów poprzez różnego rodzaju wystawy, pokazy, organizowanie kursów, sesji popularnonaukowych.

⁵² Z *ruchu bibliotekarskiego*, „Przegląd Biblioteczny” 1928, s. 99.

⁵³ M. Ambres, *Wileńska bibliografia regionalna i półroczna 1929 r 31 roku*. Wilno 1931, s. 1.

⁵⁴ *Pamiętnik Wileński*, Londyn 1972, s. 406.

⁵⁵ Z. Ponarski, *Masonica wileńskie*, „Ars Regia” 1994, nr 2, s. 137–147.

Fot. 1. Biblioteka im. Wróblewskich. Widok ogólny

The Emilia and Eustachy Wróblewski Library in Vilnius

Abstract

This article presents the history of the Wróblewski Library in Vilnius from the beginning of its existence to October 1939, i.e. the capture of the city by the Soviet army, when the occupational authorities decided to transport the most valuable part of the collection (concerning Vilnius, Lithuania, and Freemasonry) deep into the territory of the Soviet Union, in order to “protect it from the turmoil of war”. The fate of most of this collection is unknown until today.

The history of the Library has been divided into three periods. The first one was the period when Tadeusz Wróblewski created his collection of books for his own use, still, with an idea to make it accessible to others at some point in the future. This period lasted from 1900 to 1912, when the Society of the E.E. Wróblewski Library was established; this organization was responsible for the maintenance of the collection and for rendering it accessible to the public.

Setting up the Society marks the beginning of the second period of the Library’s history, in which the collection was handed over to the Society; in that time, however, T. Wróblewski directed the Library himself and maintained it financially. This lasted till his death in 1925.

Then the Library entered the third, crucial period of its history, which lasted until 1939. In these years the Library thrived, functioning as a regional library, and became the seventh greatest state-governed library in the whole country.

The author of the article also points to the necessity of further research into the history of the Library, especially into the questions of its fate during the World War II and afterwards.